

ФОТОВИДАННЯ ЯК ТВІР ХУДОЖНЬОГО МИСТЕЦТВА (Аналіз продукції видавництва «Мистецтво» за 1974 р.)

Носієм основної інформації, своєрідним «текстом» фотовидань є фотознімки. Звичайно, фототекст альбомів і книжок повинен відрізнятися від фотоматеріалу періодичних видань — газет і журналів. Доцільно простежити, які саме виражальні засоби впливають, наприклад, на якість зйомки художніх об'єктів. Виразальні засоби фотографії можна поділити на чотири основні групи. Перша з них об'єднує виражальні засоби всього, що потрапляє в кадр, друга створюється вибором точки зйомки і компоновкою кадра, третя — особливостями камери й оптики, четверта — властивостями фотоматеріалів, способом їх обробки, технікою друку. Для розкриття впливу цих груп на художню якість фотографії доцільно докладніше спинитися на їхньому змісті.

Фотографія може виявити і фіксувати певні особливості зовнішнього оточення всіх речей, що потрапляють у кадр, у тому числі й тих, що зазнають змін. Ці зміни дають можливість творчого вибору і фіксації бажаного моменту. Глядач не залишається байдужим до таких нюансів. Вони можуть підсилити вплив художньо-

го образу об'єкта, полегшити його емоційно-сміслову сприйняття. Не слід забувати про конкретне середовище, у якому існує об'єкт і яке обов'язково фіксує фотографія. Різноманітність освітлення об'єкта допомагає виявити його образні риси, якість матеріалу, фактуру, колір.

Один з головних засобів виразності — композиція фотографії. Тут мають значення горизонтальна і вертикальна лінії, на яких встановлюється точка зйомки, фокусна відстань об'єктива (це дуже чутливий інструмент, що змінює характер перспективи), глибина різкості, віддаленість від об'єкта (включення тих або інших елементів фону).

На жаль, у фотографіях альбома «Пам'ятники Києва», як правило, не використано виразність фону, неба, композиції. Можна уявити собі, наприклад, як посилюється б емоційне сприйняття пам'ятника генералу Кирпоносу з його героїчною і трагічною долею на фоні тривожного грозового неба. Можливо слід було б використати і більш динамічне кадрування.

Колір в альбомі «Пам'ятники Києва» маловиразний. Кольорові відбитки практично не мають жодних переваг перед чорно-білими.

Аналіз фотографій пам'ятників допомагає на конкретних прикладах зрозуміти, що об'єкт сам ще не гарантує удачі і що треба вести розмову не тільки і не стільки про якість і значення об'єктів зйомки, ставлячи перед фотографіями лише технічні вимоги, скільки про художні якості самої фотографії у зв'язку з характером об'єкта і задумом його трактування. З таких позицій можна добиватися поліпшення якості усіх ілюстрацій у фотовиданнях «Мистецтва», щоб поряд із справді художніми знімками не вміщувалися ординарні фотографії, позбавлені будь-якого творчого задуму.

Фотоілюстрації сприймаються разом з оформлювальними елементами, усім макетом видання. Як і в книжках іншого типу якість макета й оформлення тут має величезне значення.

Завдання і способи макетування фотоальбомів схожі з завданнями компонування альбомів з мистецтва. І тут і там потрібно організувати доцільну експозицію зображень, гармонійно поєднувати на сторінці і розвороті різноманітний зображувальний матеріал, забезпечити композиційний і ритмічний взаємозв'язок розворотів і цілісність композиції всього альбома.

Макети фотовидань «Мистецтва» 1974 р. побудовані в основному доцільно, за певним композиційним і ритмічним принципом. Тепер не трапляються явні технічні прорахунки у макетуванні, які зустрічалися ще порівняно недавно. Однак композиційні прийоми побудови альбомів досить одноманітні, не відчуються новаторські пошуки. Одноманітність починається з переважання середніх за розміром формату і диктується не стільки зручністю розміщення в ньому горизонтальних і вертикальних фотографій, скільки інерцією і традицією.

Це позначилося, наприклад, на тому, що для альбома «Пам'ятники Києва», у якому переважають вертикальні композиції па-

м'ятників, також обрано квадратний формат. За виразом О. Бенуа, формат закладає «планну основу» і характеризується безсумнівною виразністю у ряді інших засобів синтетичного мистецтва книги, яке справедливо називають її архітектурою. Крім зручності розміщення знімків пам'ятників, подовжений вертикальний формат більше б асоціювався з темою видання, з вертикалями постаментів і фігур, з прагненням звеличити пам'ятник, надати йому струнності.

Використання середніх форматів при бажанні дати знімки якомога більшого розміру приводить до занадто щільного, тісного їх компонування. У багатьох альбомах мало білого місця, «повітря», тому фотографії починають ніби заважати одна одній на розвороті, утруднюється їх диференційоване сприймання. Менш тісне розташування знімків надало б змогу для композиційного маневру. Незвичні формати, можливо, стимулювали б розробку оригінальних систем макетування.

У виданнях «Мистецтва» не видно намагань стилем макета підсилити стильові характеристики вміщеного в альбомі матеріалу, не робиться спроба підкреслити структурою альбома образну специфіку теми.

Про значення стильових і декоративних якостей макета свідчить, наприклад, оформлення альбома «Хатинь» (Мінск, «Беларусь», 1971), відзначеного дипломом Всесоюзного конкурсу. Макету надають своєрідності чорні рамки, що облямовують сторінкові і розворотні ілюстрації, а також сторінки з текстом. Великим емоційним впливом відзначаються і шрифтові сторінкові композиції на чорному фоні (шрифт білий). В альбомі «Хатинь» ми бачимо і неоднорідну подачу текстового матеріалу. Крім вступного тексту, запроєктовано спеціальні сторінки з вільно закомпонованими монументальними написами, набраними крупним шрифтом. Це своєрідне «монументальне слово» в архітектурі книги, що нагадує написи на стелах Марсового поля у Ленінграді. Титульному аркушеві передують сторінка з урочистим віршованим написом. Це вже не звичайне макетування фотографій і текстового матеріалу, а елементи своєрідної режисури видання.

Безперечно, робота над режисерським задумом альбома, активізація та диференціація текстової частини видань, використання різноманітних графічних, текстових і шрифтових засобів зможуть допомогти видавництву подолати стандартну одноманітність макетів фотовидань, підкреслити відмінність в їхньому змісті, посилити звучання книг і альбомів, активізувати книжкову форму.

Серед видань 1974 р. не мають стилістичних характеристик макети фотоальбомів, присвячених таким різним містам, як Полтава, Нікополь, Краматорськ. В елементах оформлення альбома «Пам'ятники і архітектура Полтави» можна було б відбити якісь специфічні, що історично склалися, риси міста, з його своєрідною декоративною емблематикою, цікавими деталями і мотивами.

Мистецтво книги не повинно цуратися того інтересу, який нині проявляється до стилю минулих епох і виражається навіть у таких, наприклад, формах, як виготовлення на сучасних фабриках тка-

нпн, шпалер і меблів за старовинними зразками, про що свідчать міжнародні виставки. Можливо, у ряді видань доцільно було б тактично, не забуваючи про сучасність, а навпаки, підкреслюючи її, використати елементи декору за мотивами відповідних стилів на оправі, форзаці, титулі. Тоді легше було б уникнути нецікавої композиції титульного аркуша альбома «Пам'ятники і архітектура Полтави», на якому всупереч звичайним вимогам komponування рядків назви вони будуть розширюватися донизу. Декоративні елементи допомогли б успішно впоратися з композиційними завданнями.

Проблема зовнішнього оформлення фотовидань не вичерпується питаннями стилістики. Головне завдання полягає в підвищенні виразності і оригінальності «обличчя» книги. У звичайних книжкових виданнях обкладинка, оправа, як правило, різко відрізняються від текстових сторінок, а у фотовиданнях, коли на обкладинці розміщується фотографія такого ж характеру і розміру, що й усереднені книжки, ця відмінність зникає. Звичайно, можна підібрати або зробити фотографію, виразність, лаконізм якої відповідатимуть визначенню В. А. Фаворського, що вважав за доцільне вирішувати зовнішнє оформлення у вигляді своєрідного герба книги. Завдання створення такого зовнішнього оформлення не знімається у фотовиданнях, хоч тут глядач часто відразу ж починає вдивлятися у фотографію на обкладинці, особливо якщо вона ефектна в кольорі і добре надрукована. Можливість такого заглиблення у зміст часто виникає завдяки загальній виразності, лаконізму зовнішнього оформлення.

Зображення з розгорнутою перспективою може вступити у протиріччя з площинним характером сторінки книжкової оправы. Творчість видатних майстрів зовнішнього оформлення книги дає багато прикладів виразного площинного вирішення оправ і обкладинок. Отже, при використанні фотографії у зовнішньому оформленні позитивний ефект дають знімки площинного характеру. Адже фотографія здатна «сплющувати» перспективу за допомогою телеоб'єктива, вертольотної зйомки, освітлення, контрастів різкого членування на плані, прийомів фотографіки та ін. Щоб відокремити елементи оформлення від усієї книги (альбома), а також вирішити з їх допомогою специфічні оформлювальні завдання в деяких вітчизняних і зарубіжних виданнях на суперобкладинці, оправі, форзаці, титулі, вступних рубрикаціях і рекламно-довідкових елементах успішно використовуються прийоми фотографіки. Часто обрана фотографія не вирішує обкладинки (оправы) в цілому, а служить лише компонентом її композиції. Фон, шрифт, декор та інші елементи обкладинки допомагають «прийняти» і освоїти у загальному цілісному рішенні будь-яку форму фотографії, у тому числі з чітко вираженим перспективним вирішенням. Площинність фону та інших компонентів здатна «перекрити» глибину фотографії.

Різні за змістом фотовидання можуть бути зовні знівельовані, коли на всіх обкладинках розміщувати зображення однотипних бу-

динків. Якщо за допомогою одного фотосюжету неможливо виразити характер міста, в якому, як правило, поєднуються близька нам сучасність і старовина, то на обкладинці слід компоувати кілька зображень. Приклади вдалого вирішення суперобкладинок з кількома зображеннями часто зустрічаються серед видань НДР. Шукаючи цікаві співвідношення форми, розмірів фотографій, фону і шрифту, можна одержувати набагато більше оригінальних композиційних варіантів, ніж у разі використання одного знімка. При цьому фотографія не обов'язково повинна бути прямокутної форми. Цікавим, лаконічним композиційним варіантом може бути вміщення якихось об'єктів, відрепродукованих в «обтравку», тобто кадрований за певним контуром. Такі зображення органічно поєднуються з площиною фону і прямокутними фотографіями.

Особливу виразність обкладинці надає органічне поєднання шрифту і зображення у цілісній оригінальній композиції. У такому поєднанні іноді й полягає та «гербовість» книги, про яку говорив В. А. Фаворський. Художники, які оформляють фотовидання, часто й не ставлять собі завдання досягти такого органічного зв'язку, відокремлюючи шрифт за допомогою смужки незадрукованого фотозображення фону (так вирішено справи альбомів, присвячених областям, містам, видання «Пам'ятники і архітектура Полтави») або розташовуючи напис безпосередньо на небі фотографічного пейзажу (альбом «Київ», «Гірськими стежками Криму»). Нехтування вимог «книжковості» в оформленні може привести до «журнальності», хоч неважко помітити, що кращі за оформленням журнали сьогодні використовують досягнення саме книжкового оформлення.

Окремі видання «Мистецтва» свідчать про можливість вдалого використання фотографій на форзацах («Гірськими стежками Криму», «Знімають фотоаматори»).

Досвід випуску кращих альбомних фотовидань свідчить про те, що фотовидання повинні привертати увагу не тільки якістю окремих фотографій, а й всіма своїми особливостями, які об'єднуються поняттям «мистецтво книги».

B. V. VALUYENKO

PHOTOEDITION AS A WORK OF BOOK ART

Summary

The purposeful usage of expressive figurative properties of the model, architecture of the book, the style of design are of great importance for the improvement of photoedition quality. The photoes in outer display should possess decorative qualities and they should organically merge with the whole composition with type and other elements. While taking photoes of any concrete objects for photoeditions it is necessary to have an artistic scheme and the proper application of artistic means of photography. The stage of edition and activization and differentiation of the text part may increase the necessary cases the agitational-propagandistic importance of photobooks.